

КЫРГЫЗ ТИЛИ САБАГЫНДАГЫ СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТЕРИНИН ТҮРЛӨРҮ ЖАНА ФОРМАЛАРЫ

Шабданбаева Ж.К.

И.К.Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы
Бишкек, Кыргыз Республикасы

Корутунду. Өз алдынча ишти уюштуруу, аны жетекчиликке алуу- бул ар бир окутуучунун жоопкерчиликтүү жана татаал иши. Активдүүлүктү жана өз алдынчалуулукту тарбиялоо студенттерди тарбиялоонун составдык бөлүгү катары кароо зарыл. Бул маселе биринчи даражадагы маанилүү маселелердин катарында ар бир окутуучунун алдына коюлат.

Студенттердин өз алдынчалуулугун калыптандыруу жөнүндө айтып жатып, бири-бири менен тыгыз байланышкан эки маселени эске алыш керек. Алардын биринчиси, таанып билүүчүлүк ишкердүүлүктө өз алдынчалуулукту студенттерде калыптандыруу, аларды билимдерге өз алдынча ээ болууга, өзүнүн дүйнө таанымын калыптандырууга үйрөтүү; экинчиси-практикалык ишкердүүлүккө үйрөтүү.

Негизги сөздөр: модификация, жеке-дидактикалык максаттар, таанып билүүчүлүк тапшырмалар, фронталдык өз алдынча иштер, глоссарий

ВИДЫ И ФОРМЫ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ РАБОТ СТУДЕНТОВ НА УРОКЕ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА

Шабданбаева Ж.К.

Кыргызская государственная медицинская академия имени И.К. Ахунбаева
Бишкек, Кыргызская Республика

Резюме. Организация самостоятельной работы – это ответственная деятельность для каждого преподавателя. Воспитание активности и самостоятельности студентов нужно рассматривать как составную часть обучения. Это задача является основной целью для преподавателя. При формировании самостоятельности студентов надо учитывать взаимосвязь между двумя задачами. Во-первых формирование у студентов навыка самостоятельной работы для проработки материалов восприятия мировых событий, во-вторых, привитие практического применения знаний в работе.

Ключевые слова: модификация, лично-дидактические цели, познавательные задания, самостоятельная фронтальная работа, глоссарий

KYRGYZ LANGUAGE SELF-STUDY TYPES AND FORMS FOR STUDENTS

Shabdanbaeva J.K.

I.K. Ahunbaev Kyrgyz State Medical Academy
Bishkek, Kyrgyz Republic

Resume. Self-study management is a responsibility and activity of each teacher. It is necessary to consider student's activity and independence training as compound part of education. This task is the main for each teacher. It is necessary to consider an interconnection between 2 tasks during students independence formation. Firstly it is world news teaching study materials in formation of student's self study ability, secondly it is actual use the knowledge in practice.

Keywords: modification, didactic purposes, cognitive tasks, front work, glossary.

Өз алдынча иштердин илимий негизделген классификациясынын маанилүүлүгүн белгилеп кетүү зарыл. Анткени

ага ориентирсиз студенттердин өз алдынча ишинин эффективдүүлүгүн курууга мүмкүн эмес. Бүгүнкү күндө өз алдынча иштин ар түрдүү классификациялары бар экендигин айтып кетишибиз керек. Кээ бир изилдөөчүлөр аны максаттары боюнча, башкалары-өз алдынча иштин жүрүшүндө студенттер тарабынан аткарылган окуу тапшырмаларынын мүнөзү боюнча классификациялашат, үчүнчүлөрү ар кандай маселелерди аткаруу процессиндеги окуу ишкердүүлүгүн классификацияга негиз кылып алышат, төртүнчүлөрүнүн иштеринде жалпыланган негизди эске алуу менен өз алдынча ишти классификациялоого аракеттер жасалган.

Биздин оюбузча, жеке-дидактикалык максаттарды, таанып билүүчүлүк тапшырмалардын маңызын жана окуу-таанып билүүчүлүк ишкердүүлүгүнүн спецификасын трактовокалоону негиз кылган классификация окуу-тарбия процессиндеги өз алдынча иштин дидактикалык мазмунун жана ролун толук чагылдырат. Бул классификацияда өз алдынча иштин төрт тиби белгиленген.

Биринчиптиптиги өз алдынча ишке, ишкердүүлүктүн алгоритминин негизинде жана тапшырманын шарттарында камтылган ишкердүүлүктө эмне талап кылынса,

дидактикалык максаты аны тышкы планда көрсөтүү жөндөмүн студенттерде калыптандырууну көздөгөн өз алдынча иш киргизилген (б.а. биринчи деңгээлдеги билимдерди жана ишкердүүлүктү калыптандыруу). Мында студенттердин таанып билүүчүлүк ишкердүүлүгү объектилер же алардагы кайталанган аракеттер жөнүндө маалыматты кайталап кабылдоодогу билимдердин бул тармагындагы объектилерди билүүдө турушу керек.

Экинчи типтеги өз алдынча иштин жеке-дидактикалык максаты типтүү маселелерди чечүүгө жана өздөштүрүлгөн маалыматтарды эске тутуу боюнча кайра жаратууга мүмкүндүк берүүчү билимдерди жана ишкердүүлүктү калыптандырууда турат (б.а. экинчи деңгээлдеги билимдерди жана ишкердүүлүктү калыптандыруу). Мындай кырдаалда окуучулардын таанып билүүчүлүк иши так кайра жаратууда же аздап реконструкциялоодо, мурда өздөштүрүлгөн маалыматтын структурасын жана мазмунун кайра жаратууда турат. Бул объектини баяндоону анализдөөнүн зарылдыгын, тапшырманы аткаруунун мүмкүн болгон ар кандай жолдорун, алардын туурасын тандап алууну, же чечүүнүн логикалык ыкмасын ырааттуу табууну болжолдойт.

Үчүнчү типтеги өз алдынча иштин жеке-дидактикалык максаты болуп типтүү эмес маселелерди чечүүнүн негизинде жаткан билимдерди жана ишкердүүлүктү студенттерде калыптандыруу(б.а. үчүнчү денгээлдеги билимдерди жана ишкердүүлүктү калыптандыруу). Үчүнчү типтеги өз алдынча ишти аткаруудагы студенттердин таанып билүүчүлүк ишкердүүлүгү билимдерди, жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү ишке ашыруу жолу менен мурда өздөштүрүлгөн формалдуу тажрыйбанын негизинде, алар үчүн жаңы тажрыйбаны тышкы планда топтоодо жана көрсөтүүдө турат. Мындай ишкердүүлүк чечүүнүн ыкмаларын табууга, формулировкалоого жана ишке ашырууга алып келет. Бул өткөндөгү формалдуу тажрыйбанын чегинен чыгууну талап кылат жана ой жүгүртүүнүн реалдуу процессинде тапшырманын шарттарын жана мурда өздөштүрүлгөн маалыматты варианттоого, жаңыча көз карашта карап чыгууга түртөт.

Төртүнчү типтеги өз алдынча иштин жеке-дидактикалык максаты-чыгармачылык ишкердүүлүк үчүн өбөлгөлөрдү түзүү (б.а. билимдерди жана ишкердүүлүктү калыптандыруу). Мында студенттердин таанып билүүчүлүк ишкердүүлүгү каралуучу объектилердин мазмунуна сүнгүп кирүүдө, жаңы байланыштарды жана мамилелерди чечүүнүн мурда белгисиз идеялары менен принциптерин табуу үчүн зарыл байланыштарды жана мамилелерди белгилөөдө, жаңы маалыматтарды издөөдө турат. Бул иштин ар бир этабында жаңы аракеттердин мазмунунун, түзүүгө керек болгон маалыматтын мүнөзүнүн үстүндө иштөөнү талап кылат.

Белгилеп кетчү башкы нерсе, берилген тапшырма боюнча студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу-бул таанып билүүчүлүк ишкердүүлүктү уюштуруунун методдоруна, аларды баяндоону, түшүндүрүүнү жана орундатууну түзүүнүн методикасы менен куралдандырууга-жеке таанып билүүнүн милдеттүү процедураларына алдын ала үйрөтүү зарылдыгы.

Бул маселелерди окутуучу теориялык сабактарда гана эмес, практикалык сабактарда да чечүүгө аракет жасашы зарыл. Бул жерде ал пикирлешүүнү курууда өздөштүрүлгөн билимдердин жана жөндөмдөрдүн маанилүүлүгүн далилдеген практикага акцент (басым) жасашы керек. Практикалык иштерге мындай ориентацияда студенттерде илимий теориялык изилдөөнүн негизги этаптарын өткөрүүгө, белгиленген талаптар боюнча отчетторду жасоого жөндөмдөр калыптана баштайт. Окутуучу мындай иштердеги процессте илимий изилдөөнүн атмосферасына кирүү, жолдоштору менен иштиктүү байланышка чыгуу, изилдөөнүн этаптарын пландоо, анын максаттарын жана милдеттерин калыптандыруу, максатка багыттуу методиканы тандоо, иш журналын алып баруу жөндөмдөрүн жогорку окуу мүмкүнчүлүктөрү бар студенттерде максатка багыттуу калыптандыра алат [2].

Ошентип, кыргыз тили сабагында студенттердин өз алдынча ишинин эффективдүүлүгүн камсыз кылуучу кандайдыр бир шарттарды түзүү керек.

Эмгекти уюштуруунун формасы анын натыйжасына таасир этээри белгиленген. Өз алдынча иштин педагогикалык баалуулугу студенттердин

ишкердүүлүгүнүн кандай уюшулгандыгынан көз каранды. Уюштуруунун формасы-бул окуу процессинин катышуучуларын белгиленген ордуларына коюу, окутуучу менен студенттердин, студенттердин бири-бири менен өз ара аракеттешүү ыкмалары. Студент өз алдынча жалгыз, группалаштарынын анча чоң эмес тобу, жолдошторунун кимдир бирөөсү менен биргеликте иштей алат же жалпы аудиториялык ишке катыша алат. Ошондуктан өз алдынча ишкердүүлүктү уюштуруунун формалары олуттуу тарбиялык мааниге ээ. Эгер педагог ар бир форманын мүмкүнчүлүгүн, анын спецификасын жана колдонуунун педагогикалык шартын билсе, оң натыйжаларга жетишет. Аларды карап көрөбүз.

Фронталдык өз алдынча иштер.

Белгилүү болгондой, аудиториялык-сабактык система студенттер менен биргеликте таанып билүүчүлүк ишкердүүлүктү алдын ала карайт. Бул окутуучунун тикеден-тике байкоосу жана жетекчилиги менен аткарылуучу фронталдык аңгемелешүү жана өз алдынча болушу мүмкүн. Студенттердин өз алдынча ишинин фронталдык формасын уюштуруунун өзгөчөлүктөрү төмөндөгүлөрдө турат:

1) бардык студенттер тапшырманы жалпы аткарышат.

2) окутуучу тапшырманы аткарууга жалпы көрсөтмө берет;

3) студенттердин аракетин уюштуруунун жана жетектөөнүн жалпы ыкмалары колдонулат.

Жеке (индивидуалдык) өз алдынча иш - студенттердин кызматташтыгын четке каккан, жекелештирилген (индивидуалдаштырылган) тапшырмаларды аткарууну алдын ала караган иш. Бирок, окутуучу менен студенттердин кызматташтыгы үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Мында окутуучунун милдети студентке караганда татаал жана жоопкерчиликтүү. Окуу материалына кылдат анализ зарыл, анын негизинде окутуучу өз алдынча иштеп чыгуу жана таанып билүүчүлүк кызыкчылыкты өнүктүрүү үчүн маанилүү, айрым студенттерге жеткиликтүү маселелерди бөлүп көрсөтөт.

Аудиториялык-сабактык системанын шарттарында жеке өз алдынча ишти уюштуруу педагогдорго тоскоолдуктарды жаратат. Группандагы ар бир баланын жеке өзгөчөлүктөрүн ачуу кыйын, тапшырмаларды алдын ала иштеп чыгуу көп убакытты алат. Эгер аудиториядагы иш бир учурда бардыгы тарабынан аткарылса, мугалимге таркатуучу материалдардын санын көбүрөөк даярдоого туура келет.

Кандай тапшырмаларды, качан жана кантип студенттер жеке аткара алышат?

1. Сабактын структурасына көлөмү боюнча анча чоң эмес иштер жеңил киргизилет, анткени окутуучу айрым студенттерге же группаларга (2-4 адам) сунуштайт. Тапшырма аудиторияда фронталдык иш жүрүп жаткан учурда аткарылат. Алар ошол учурда же сабактан кийин текшерилет.

2. Ар бир студент тапшырманы карточкага мурдараак жасап, сабакка көтөрүп келишет. Ошентип аудиторияда окутуучу тарабынан эмес, студенттер өздөрү түзгөн жеке тапшырмалар сунушталат. Аткарылган ишти

студенттер да, окутуучулар да текшерет жана оңдойт. Бул педагог менен студенттердин кызыктуу ыкмасы.

3. Окутуучу сунуштаган, бирок студент тарабынан альтернативалуу негизде тандалган кезектеги жеке үй тапшырмаларын аткаруу.

4. Издөөчү ишкердүүлүктү: маалыматтарды, докладдарды, тажрыйбаларды талап кылган, тапшырмаларды озуп өткөн сабакка даярдык.

5. Өзүнчө сабактарды жогорку класстын окуучулары менен даярдоо жана өткөрүү.

6. Тигил же бул предметти үйрөнүү процессинде таанып билүүчүлүк же кесиптик кызыкчылыгы калыптанган студенттер менен аткарылуучу чыгармачылык мүнөздөгү узак жеке иш.

7. Окуудан тышкары иш студенттердин кызыкчылыктарын жана таанып билүүчүлүк керектөөлөрүн канааттандырууга багытталган өзүнө өзү билим берүүчүлүк ишкердүүлүгү менен байланыштуу.

Акыркы жылдары ЖОЖдордо өз алдынча ишти уюштуруунун группалык формасы белгилүү жайылтууга ээ болду. Ал педагогдорду эмнеси менен өзүнө тартат? Барыдан мурда, коллективдүү өз ара аракет үчүн, студенттердин өздөрүн кызматташуу үчүн жагымдуу шарттары менен кызыктырат. Сабактагы студенттердин өтө эле жөнөкөй жана жеткиликтүү кызматташтыгынын формасы-туруктуу курамда жупта иштөө. Аны окуу китебин ийгиликтүү иштеп чыгуу жана практикалык тапшырмаларды аткаруу, жазуу көнүгүүлөрүн өз ара текшерүү ж.б. үчүн пайдаланууга болот. Туруктуу курамдын мындай жуптары болуп бир партада отурган эки студент эсептелет. Ошондуктан өз ара аракет уюштурууда кыйынчылыктарсыз жана убакытты коротпостон ишке ашат. Айрым тапшырмаларды аткарууга студенттер 5-10 мүнөт сарпташат, бүтүндөй теманын материалын камтыган өз ара текшерүүнүн барактары менен иштөөгө көбүрөөк убакыт коройт. Эффективдүү жуптук иш болуп шериктердин ролу дайыма алмашкан, жетишүүсү ар кыл студенттердин кызматташтыгы саналат.

Группалык ишти колдонуу студенттердин кызматташтыгынын ар кандай ыкмаларын жана механизмдерин гана жаратпастан, ошондой эле өзүн өзү уюштурууну талап кылат, окуунун мотивациялык чөйрөсүнө таасиркөрсөтөт. Бирок окуу-тарбия маселелерин комплекстүү чечүү, өз алдынча иштин фронталдык, жеке жана группалык формалары айкалышкан шартта жетишилет.

Бул айкалыштын варианттары ар түрдүү болушу мүмкүн:

1. Студенттер материалды жекече иштеп чыгышат, андан соң жуптарда жана жалпы класстык аңгемелешүүдө талкууланат.

2. Жеке чыгармачылык тапшырмалар айрым студенттер тарабынан үйдө аткарылат. Алар эки студент

тарабынан талкуулануу менен рецензияланат жана бүтүндөй группанын студенттери рецензиялайт.

3. Группа тарабынан аткарылуучу жалпы тапшырмалар группанын ар бир мүчөсү жекече иштөө үчүн жеке тапшырмаларга бөлүштүрүлөт.

Ар биринин жыйынтыгы алгач группаларда, андан соң педагог жана аудитория менен талкууланат.

Педагог тексттик материалдар жана оозеки тема боюнча материалдар менен өз алдынча иштөө үчүн төмөндөгү тапшырмаларды сунуштай алат:

1. Тема боюнча таяныч материалдар менен таанышкыла (мисал, окуу китебинин материалында): аннотация, реферат жазгыла; негизги илимий түшүнүктөрдүн аныктамасын көчүргүлө; негизги мазмунду конспектилегиле; ачкыч сөздөрдү жазгыла.

2. Өтүлгөн материалдын оозеки маалыматын угуу же сунушталган материал боюнча окуу процессинде ориентир-тапшырмаларды аткаргыла:

- мазмун боюнча мурда коюлган суроолорго жооп бергиле;

- проблемалык суроолорго жооп тапкыла;

- маалыматтардын ичинен туураларын тандагыла;

- айтылган жоболорго комплексте өздү

тажрыйбаны колдонуула.

- түшүнүктөрдүн сөздүк анализин толтургула.

3. Теманын үстүндө төмөндөгү тапшырмаларды аткаргыла:

- тема боюнча негизги илимий түшүнүктөргө глоссарий түзгүлө;

- план менен ылайыкта тема боюнча кошумча адабияттарды окугула;

- коммуникативдик максатта текстти окугула (маалымат, аңгеме, дискуссия үчүн);

- тема боюнча тапшырмаларды аткаргыла;

- реферат жазгыла;

Адабияттар:

1. Жарова Л.В. *Учить самостоятельности.* - М.: Просвещение, 1993

2. Хакунова Ф.П. *Особенности организации самостоятельной работы обучаемых // Начальная школа.*-2003.-№1.

3. Ямалтдинова Д.Т. *Организация самостоятельной деятельности учащихся // Начальная школа.*- 2008.-№2.

4. Тупичкина Е.А., Крючкова И.В. *виды самостоятельных работ в условиях развивающего обучения // Начальная школа.*-1996.-№5.

5. *Что такое учебная самостоятельность и как ее развивать? // Начальная школа.*-2007.-№22.

6. Шепелева В.И. *Принципы организации внеклассной работы. // Иностранные языки в школе.*-1975.-№5.